

PENTRU O EDUCAȚIE ECO-ESTETICĂ

FOR AN ECO-AESTHETIC EDUCATION

Vlad PÂSLARU,

doctor habilitat, profesor universitar,

Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă”, Chișinău

Snejana COJOCARU,

doctor,

Universitatea Academiei de Științe a Moldovei, Chișinău

The authors touch upon the philosophical, aesthetic and methodological landmarks for the environmental education. They introduce the concept of eco-aesthetics in the scientific community, which designates the specific characteristics of the environmental education as an associate of aesthetic education. Its object of study is the beauty of the nature and human beings. The educational purpose is the harmony/the perfection of human beings, achieved through a methodology centred on a common principle – the integration of knowledge.

Argumentul estetic-filosofic. Atributul *estetic* al educației, în general, și al celei ecologice, în special, este menționat începând cu cele mai vechi concepte filosofice și educaționale până la cele de azi. Conceptul definitoriu care explicitează cele două domenii este *cunoașterea de sine*.

Heraclit era convins, scrie E. Cassirer, că este imposibil să pătrunzi în secretul naturii fără să fi studiat secretul omului, deci gândirea noastră trebuie să devină un *să te cauți pe tine însuși* [1, p. 16]. Socrate, citat de același autor, considera că omul poate fi descris doar în termenii conștiinței sale, că în natură contează atitudinea interioară a sufletului. Cel ce trăiește în armonie cu sinele său – trăiește în armonie și cu natura [*Ibid.*, p. 19]. În suși E. Cassirer menționează că cunoaștem și înțelegem natura doar dacă privirea noastră este orientată spre universul nostru intim, cunoașterea căruia este completată apoi de cunoașterea universului exterior [*Ibid.*, p. 20].

C. Noica vede necesitatea cunoașterii de sine, a sinelui, din perspectiva

comuniunii: omul este legat cu lumea exterioară prin sine; sinele se ivește din nemijlocitul lumii și exprimă comuniunea cu lucrurile din natură; sinele nu ne depășește; el este orizontul în care te recunoști în adâncuri. Sinele există în noi congenital, omul este de la început o ființă comunitară. De aici și ivirea sinelui din nemijlocitul lumii și comuniunea cu lucrurile ce se află în natură, deci și legarea pe viață cu natura, între om și natură stabilindu-se un feed-back, de aceea omul săvârșește acțiuni în conformitate cu firea sa, firea reprezentând ființa în actul său de ființare, iar natura, asemenea firii, exprimând realitatea, felul de a fi și răspunzând acțiunii lui [2, p. 15, 44].

L. Blaga gândește problema adaptării în raportul: *poporul român-spațiu natural de existență*. Românii s-au adaptat inconștient și continuu la mediul înconjurător, care este un *spațiu ondulat* (cu dealuri și văi). Acest orizont spațial al inconștientului există în identitatea noastră indiferent de peisaj, de realitatea pe care o trăim sau în care ne aflăm. Sentimentul adaptării

este congenital, deoarece inconștientul nostru este legat de orizontul spațial, deci de natură, care este o realitate psiho-spirituală, ea oferind posibilități de dezvoltare bio-psihică ca parte a sufletului. Natura mai este numită de filosoful român și *matricea nașterii de sine* a omului [3, p. 123-124]. Noțiunea de spațiu este definitorie ființei noastre, scrie L. Blaga. „Orizontul spațial al inconștientului este înzestrat cu accente sufletești: omul este sensibil la frumusețile naturii și el asociază fenomenele sale [...] cu acest orizont spațial se simte organic și indispensabil sufletul nostru inconștient, cu acest spațiu matrice, indefinit ondulat, înzestrat cu o structură fundamentală și orchestrat din anumite accente sufletești trebuie socotit cadrul necesar, neschimbător al spiritului nostru inconștient, care fac din el cadrul unui anumit destin. Numim acest spațiu-matrice – spațiu mioritic: *pe-un picior de plai, pe-o gură de rai* [Ibid., p. 124-125].

Suntem deci mioritici nu în sensul că ne-am împăcat cu soarta (bala da nici nu conține acest mesaj), ci în sensul că, asemenea baciului moldovean, trăim în armonie cu natura, potrivit cu natura – adică în armonie cu spațiul nostru existențial, spațiul mioritic [4, p. 52; 5].

Orice concept filosofic are și caracter pozitivist implicit. Acesta se deschide întâi și-ntâi în educație, fapt care-i demonstrează caracter filosofic congenital. Educația intervine între subiect și obiect cu demersuri specifice, menite să provoace conceptelor filosofice germinație praxiologică. Socrate numea acest exercițiu *maieutică* – arta de „a moși adevărul”, de a dobândi adevărul prin dialog, adică împreună cu celălalt. Pozitivismul educației se manifestă și în faptul că educația ecologică, de exemplu, a fost conștientizată ca unul din răspunsurile cele mai

importante pe care le poate da omenirea problemei protecției mediului. Dar fiind cauzată de activitatea economică a omului, protecția mediului rămâne a fi mai mult o problemă economică (activitatea economică, în ultimă analiză, este o intervenție a omului în natură) decât una a educației, și doar abordarea ei din perspectiva omului, a conștiinței sale ecologice îi atribuie valoare de obiect al educației, dar deja al unui obiect spiritualizat. Astfel, educația ecologică, ca fenomen al cunoașterii, avansează de la protecția mediului la centrarea pe ființa umană, dintr-o problemă economică, devenind problemă a științelor umaniste, în primul rând, a educației.

Natura este subiect în raport cu omul; omul, ca parte a naturii, este obiectul naturii. Dar omul e o parte a naturii care, datorită conștiinței, influențează natura, îi impune voința, determinând-o, pe anumite segmente, chiar la schimbări nocive sieși. Această calitate dublă a sa, de voință subordonată și de voință imperativă, îi atribuie și calitatea de subiect în raport cu natura. Problema este ca, *avansând din natură în cultură*, omul să nu devină imperativ ci participativ în raport cu natura, să devină o ființă culturală în armonie cu principiile naturii.

Expresia de vârf a stării de armonie a omului cu natura se regăsește în operele de literatură și artă: în calitate de creator sau de receptor al operelor de literatură și artă despre natură – dar nu numai, căci, ca parte organică a naturii, o exprimă prin tot ce creează/receptează – omul avansează de la starea de culegător/vânător și invadator-profitator la cea de *conștiință supremă a naturii* [J. Lovelock, 6; E. Pora, 7; D. Drăgănescu, 8], stare de conștiință care nu-i doar una dezirabilă; o pleiadă enormă de artiști, prin operele create, începând cu autorul anonim și până în prezent, demonstrează continuu că sta-

rea de armonie cu natura și, implicit, calitatea de conștiință supremă a naturii, sunt imanente și perene ființei umane, deci avansarea până la această *stare culturală*, obținută prin educație! este dintotdeauna și un obiectiv educațional.

Individualismul feroce, care îi caracterizează pe tot mai mulți oameni, relaționarea lor tot mai multă cu economicul (=fizicul), creează și o distanță tot mai mare între omul modern și existența artistic-estetică a omenirii (metafizicul), denaturându-l în consecință și ca ființă a naturii; deci nu atât natura ca organism integru suferă de pe urma despiritualizării omului, ci omul însuși autodegenerează, sugerează G. Allport, căci doar omul încearcă să modeleze lumea și spațiul după pofta inimii sale, devenind o ființă rațională care pierde legătura cu natura din dorința de a fi posesorul naturii, afirmându-se drept un consumator al acesteia [9, p. 562].

Din această perspectivă, educația ecologică obține tot mai mult calitatea de educație totală, fiind concurată doar de educația artistic-estetică, cea mai importantă în devenirea spirituală a omului, căci se produce în spirit, este spirit, produce spirit. Prin urmare, educația ecologică în actualitate se impune tot mai mult ca ocrotitoare a omului-ființă a naturii, căci, la scară cosmic-planetară, natura autogenerează, iar omul, raportat la natură, degenerează: omul modern este tot mai puțin în contact direct cu natura și tot mai săracă este relația sa cu arta și literatura.

Conștiința ecologică/eco-estetică este finalitatea principală a educației ecologice, ea sintetizând competențe, trăsături caracteriale, aptitudini/talente și comportamente eco-estetice.

Conștiința este integritatea tuturor proceselor, stărilor și trăirilor personale, schimbare permanentă și organizare a impresiilor și a imaginilor, sta-

tuează S. Comoroșan [10, p. 64], expresia integrării ierarhice a coordonatelor *generală, particulară, biologic, socială*, completează A. Dicu [11, p. 87], prin general înțelegându-se natura ca individ format din lucruri particulare, explicitează M. Florian [12, p. 52], iar prin particular – omul biologic și social, relațiile dintre oameni.

Omul este congenital predispus să înțeleagă lumea/natura, ca un tot unitar, și pe sine drept element al acestui întreg. Concepția sistemică prescrie echilibru între conceptul de întreg (natura) și cel de parte (omul), necesitatea de a recunoaște și a explora atât părțile (omul în soluționarea problemelor de mediu prin formarea conștiinței ecologice), cât și întregul, astfel fiind posibilă și o temeinică cunoaștere a întregului [P. Bănărescu, V. Barbu, 13, p. 27].

J. Dewey consideră că omul trebuie înțeles în natură și nu în afara ei [14, p. 27], iar Fenerbach, citat de A. Margă, propune reducerea a ceea ce este supranatural – la natură, prin intermediul omului, și a ceea ce este supraomenesc – la uman, prin intermediul naturii, omul fiind cheia înțelegerii supranaturalului și supraomenescului. Unitatea *om-natură* se autodepășește continuu prin cultivarea unei ființe puternice, aptă pentru schimbare [15, p. 28].

La nivel de structură, constată C. Bucovală, conștiința ecologică *integrează aspectul teoretic și praxiologic*, deci și formarea ei va antrena optimizarea ambelor aspecte [16, p. 3].

I. Neacșu evidențiază drept componente ale conștiinței ecologice inițierea empirică, științifică, tehnică și practică sau operațională; inițierea în gestiunea resurselor naturale și artificiale, acestea interacționând în procesul formării și manifestării lor [17, p. 53], iar T. Țârdea – *resorturile etice și morale*, care-i prezintă poziția justă

față de natură. Informarea asupra calității vieții, naturii, explică el, duce la cultivarea omului de a fi în situația de *a cunoaște*, iar cunoașterea la rândul ei duce la luarea unei decizii etic-morale juste. A fi moral înseamnă a avea un comportament logic, iar a avea un comportament logic înseamnă a fi integrat în natură, în Existența fundamentală. Etica și morala formulează teoretic și aplică practic logosul, iar logosul este expresia umană a legilor Universului, adică a naturii [18, p. 9-10].

O idee similară exprimă V. Torii-Caciuc, care consideră că conștiința ecologică include *judicata moral-ecologică*, definită de drept capacitatea evolutivă, puterea de a surprinde substratul moral al unor situații concrete de problematică a lumii contemporane, la influențele acțiunii oamenilor asupra naturii, care se regăsesc în realitatea înconjurătoare, și deprinderea de a lua o atitudine adecvată față de ele, de protejare și ameliorare a mediului [19, p. 108-112].

Gh. Mohan și A. Ardelean menționează caracterul *dinamic* al integrării armonioase a omului în mediul său natural, prin cunoașterea legilor naturii – căci însăși natura are structură dinamică, contribuind astfel la menținerea echilibrului ecologic [20, p. 338], deci conștiința ecologică are caracter dinamic.

Componenta estetică a conștiinței ecologice este recunoscută ca definiție acesteia de un mare număr de cercetători, căci implică reflectarea artistică a frumosului naturii și receptarea acestuia în operele de literatură și artă [Cf. Vl. Pâslaru, 4, 21, 22] și prin care omul se manifestă în calitatea sa de conștiință supremă a naturii.

Un accent epistemic în definirea conștiinței ecologice este marcat de L. Namolovan, care menționează că nu numai științele naturii – *Chimie,*

Biologie, Geografie, Fizică – sunt afe-rente educației ecologice, dar și disciplinele umaniste și cele artistic-estetice, care însă nu sunt valorificate decât parțial în acest aspect, sugerând astfel că formarea conștiinței ecologice solicită o integralizare a viziunii asupra materiilor disciplinelor despre natură și a viziunii asupra spiritului, construită de științele umaniste și cele artistic-estetice [23, p. 22].

Identificăm șapte coordonate ale caracterului integralist al conștiinței ecologice:

- *Coordonata ecologică propriu-zisă* admite că natura este organism viu, dotat cu inteligență și conștiință, care guvernează și dă sens tuturor mișcărilor [Cf. B. Niculescu, 24, p. 68-69; J. Dewey, 25, p. 27], și că în natură există un echilibru ecologic, în care omul și natura realizează o relație indispensabilă, natura fiind parte a vieții omului iar omul – continuarea naturii [*Ibid.*, p. 5-39].
- *Coordonata fizică* stipulează că dezvoltarea armonioasă a individului poate avea loc doar într-un mediu curat din punct de vedere ecologic, deci sloganul *Mens sano in corpore sano* se dezvoltă în imperativul *O ființă umană sănătoasă într-un mediu sănătos*.
- *Coordonata socio-juridică* preconizează cunoașterea legilor naturii și ale societății; menținerea echilibrului ecologic; conștientizarea unității om-natură;
- *Coordonata psihologică* se manifestă în potențialul volitiv puternic, orientat la ocrotirea naturii; atitudine afectivă, conștientă și corectă față de natură și față de sine ca parte a naturii.
- *Coordonata spirituală* angajează spiritul care este dat conștiinței de sine, *simțului intern* [J. Locke, apud M. Florian, 12, p. 439], *universului intim*

[VI. Pâslaru, 4, 21, 22]; autocunoașterea omului ca ființă spirituală și atitudinea spirituală față de natură.

- *Coordonata moral-spirituală* a conștiinței ecologice include responsabilitatea față de sine ca ființă morală și față de mediul înconjurător, etosul personal, edificat din valorile pe care și le apropiază individul și prin care își evaluează poziția și își ghidează acțiunile față de mediu.
- *Coordonata etic-estetică*, conform lui E. Pora autoidentifică educatul în raport cu natura, pe care o umanizează prin activitatea sa, obținând astfel conștiința identității în acest sistem; valorifică frumosul din natură [7, p. 289]; în acest cadru are loc receptarea adecvată a frumosului în operele de literatură și artă; se formează/manifestă receptorul/cititorul, care induce cunoașterea generală a naturii/a omului în raport cu natura, având ca finalitate atitudine și comportament estetic față de natură [VI. Pâslaru, 4, 21, 22].

Coordonatele psihologică și spirituală ale conștiinței ecologice includ și *sfera afectivă*, manifestă în capacitatea omului de a fi în alertă ca răspuns la factorii nocivi mediului înconjurător [D. Perniu, 26, p. 87].

Cele șase coordonate sunt integralizate de *coordonata pedagogică*, care valorifică totalitatea ideilor, conceptelor, principiilor de soluționare a problemelor ecologice; conduce la formarea conștiinței eco-estetice în unitatea componentelor sale; admite că natura și educația sunt similare, căci educația îl transformă pozitiv pe om, care realizează o activitate creatoare în natură și în raport cu natura.

Conștiința ecologică a omului modern este reprezentată de concepte specifice acesteia:

- *noosfera*, care în contextul preocupat include predominarea conștien-

tă a omului în natură în baza *cunoașterii* – prevenirii și combaterii efectelor negative ale activității în mediul înconjurător [27], controlul conștient, rațional asupra naturii, pe principii ecologice [18, 28], folosirea rațională, științifică a bogățiilor naturale [29];

- *tehnosfera*, care reprezintă schimbarea modului de a gândi și constituirea unui nou tip de relații om-natură [13, 30], interacțiunea omului și naturii într-un sistem deschis și echilibrat [31], restabilirea relației om-natură prin reidentificarea cu mediul pe date și principii științifice [32];
- *educația ecologică*, care se intersectează cu *educația estetică* prin valorificarea estetică a frumosului din natură și îmbogățirea ethosului național și universal, cultivarea gustului față de frumos prin lectura/receptarea textelor literare/ operelor artistice și perceperea naturii ca valoare spirituală a ființei umane, și cu *educația morală*, prin înțelegerea faptului că acțiunile distructive față de natură sunt și acțiuni de diminuare a ființei morale a omului și prin formarea unui comportament moral față de natură; cu *educația populară*, prin valorificarea tezaurului creației populare, a atitudinii morale și estetice față de natură [33];
- *educația pentru mediu*, care reglementează formarea identității individului în raport cu natura prin interacțiunea cu sinele; interacțiunea om-om și formarea relațiilor interumane/sociale; interacțiunea cu mediul și formarea responsabilității față de acesta [C. Bucovală, 16, p. 6-7], și care conturează domeniile mai sensibile ale relației om-mediul ambiant: mediul-natură, mediul-resursă, mediul-problemă, mediul-sistem, *mediul peisaj* (a-l percepe și

înfrumuseța), *mediul de viață* [Ibid., p. 2], educatul fiind astfel ajutat să conștientizeze propria origine și esență într-un complex de relații, care îi determină identitatea, aceasta presupunând anumite atitudini față de sine și față de lumea din afara sinelui, inclusiv atitudinea estetică față de natură și față de sine;

- *dezvoltarea durabilă/sustenabilă*, care ia în considerație perspectivele: *necesităților și priorităților*, în raport cu problemele de mediu; *limitării* resurselor naturale; *abordării ecocentrice*, impusă de pierderea de către natură, pe anumite segmente, a capacității de regenerare; *abordării teocentrice* – umanitatea este obligată să păstreze natura și mediul înconjurător, acestea fiind *valori date* omului spre folosire de către divinitate [26, 34, 35, 36];

- *ecoetica* – atitudinea etică față de resursele naturale, gestionarea lor chibzuită; reducerea efectelor nocive ale activității umane asupra mediului; reintroducerea deșeurilor în circuitul natural; grija pentru sănătatea producătorului, consumatorului și mediului.

Conceptele date descoperă caracteristicile celor două moduri de a gândi Natura:

- perceperea naturii ca valoare moral-spirituală: cunoașterea/înțelegerea unității naturii, a apartenenței omului la mediu sunt posibile și eficiente dacă angajează/promovează valori etic-estetice;
- reobținerea echilibrului om-natură este condiționată de cunoașterea legilor și principiilor naturii și a celor de comportament în mediul înconjurător (Figura).

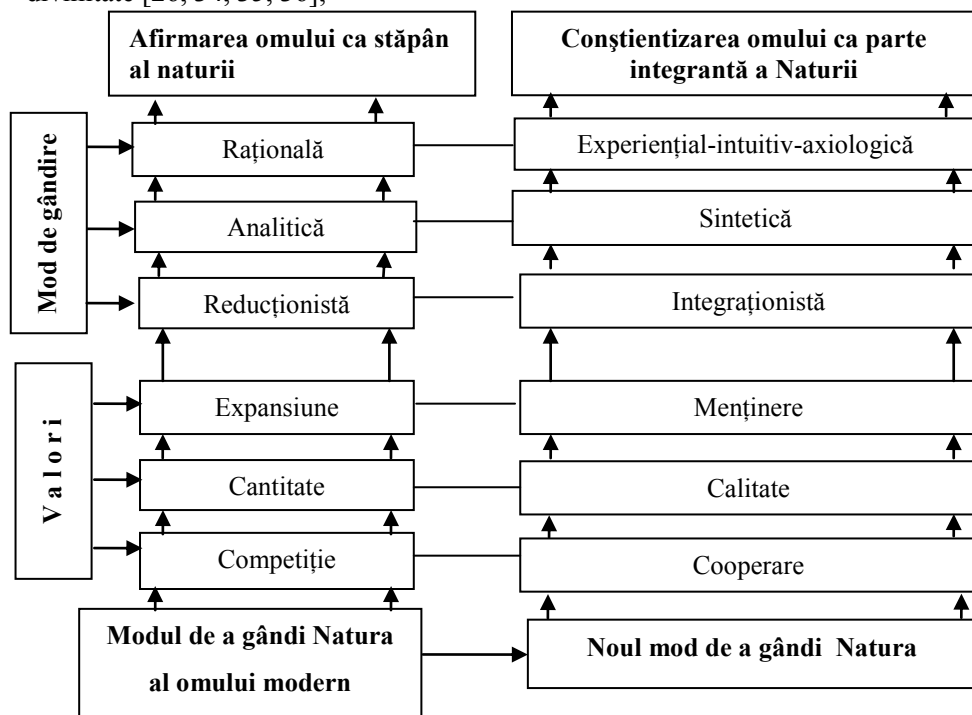

Fig. Două moduri de a gândi Natura

Educație. Orice problemă umană este posibil a fi soluționată prin edu-

cație. Înțeleasă ca schimbare în pozitiv a ființei umane [21, 22], educația

este prioritară în topul activităților umane de *devenire întru ființă* [C. Noica, 2] – de creare și desăvârșire spirituală a omului.

Modelându-se pe sine însă, omul modifică și natura, producând un dezechilibru cu aceasta. Pentru a reobține starea de echilibru și armonie cu natura, omul modern are o singură soluție: să integralizeze factorul genetic, predispoziția congenitală de a armoniza cu sistemul naturii (valoare dată), cu educația ecologică (valoare cultivată) – să treacă de la *explorarea naturii la valorificarea ei* ca sistem din care face parte el însuși ca sistem bio-psiho-social, deci și etic-estetic, predeterminată teocentric și realizată educațional.

Teza noastră este susținută de toate cele patru tipuri de cunoaștere:

- *religioasă* – în conceptul creștin, viața îi este dată omului pentru a se desăvârși;
- *artistic-estetică* – unitatea și armonia omului cu natura (de exemplu, figura baciului moldovean din balada *Miorița*);
- *științifică* – de exemplu, conceptul de spațiu mioritic al lui L. Blaga;
- *empirică* – prin percepție personală stabilim că în pădure și la munte aerul este mai curat decât în oraș.

Astfel concepută, finalitatea educației ecologice este *armonia afectiv-volitiv-conștientă a educatului cu natura și cu sine însuși*, deci *conștiința ecologică*.

Calea către această finalitate este ghidată de un sistem de obiective generale, sugerate de caracteristicile conștiinței ecologice, pe care le regăsim la mai mulți autori.

Maxima socratică *Cunoaște-te pe tine însuși* se identifică, în fond, cu

formarea conștiinței: a te cunoaște pe tine înseamnă a-ți forma propria cunoaștere-conștiință. Fiind definitorie ființei umane, expresia ne este dată de spiritul limbii în mai multe forme. C. Cucuș, bunăoară, afirmă despre formarea la tânăra generație a *spiritului ecologic* (conștiința se identifică cu spiritul) – prin formarea unor caracteristici ecocentrice ale conștiinței ecologice, prin constituirea unor *raporturi armonioase cu natura*, căci omul a avut și are *rolul determinant în natură*; prin adoptarea *atitudinii active față de natură*, el și-a format *atitudine și față de propria persoană*, precum și *simțul răspunderii* față de generațiile viitoare (evid. n. – Vl. P., Sn. C.) [37, p. 14]. Omul primitiv era integrat armonios în natură în mod firesc; nu putea să supraviețuiască altfel decât asociat comunitar, pe când omul modern, fiind aparent mai liber de natură și societate, este și mai individualist. Astăzi omul, conform definiției metaforice a educației – *avansarea din natură în cultură*, își depășește condiția pur biologică, construind *prin locuire* [M. Heidegger, 38] un nou spațiu existențial, unul marcat de conștiință, spirit și dumnezeire. Îndumnezeirea spațiului existențial prin activitatea culturală a omului a fost remarcată încă de Heraclit [Cf. 39], apogeul căreia este conștiința artistic-estetică.

Cea mai mare parte a spațiului existențial al omului îl formează natura, care, statuează ecologistul J. Lovelock, este un *superorganism* format din toate ființele vii și din lumea materială; deci și omul ar trebui s-o înțeleagă și s-o trateze ca superorganism din care face parte și el însuși [6].

Între om și univers circulă o informație, omul prin efortul conștiinței sale descoperă această informație, care îl plasează în poziția de receptor integral, se cunoaște pe sine însuși și societatea, se formează ca personalitate capabilă să transforme ceea ce știe în a fi, devenind desăvârșit, realizat, integrat în natură [V. Stancovici, 40, p. 107-108]. Pentru ca omul să conștientizeze și să-și aproprieze valoarea naturii, nu doar s-o exploreze, este necesară, consideră Gh. Bunesco, o nouă educație pentru valori, care să pună în evidență o axiologie ce rezidă în omul însuși, liber și responsabil [41, p. 230].

Omul se definește ca trinitate biologică-rațională-spirituală:

- *ca ființă biologică*, se înscrie și se percepe în tabloul unitar general al naturii, ca entitate biologică, pentru care prezența conștiinței are și rațiunea de a fi în natură/ființă a naturii;
- *ca ființă intelectuală sau rațională*, gândește realitatea subiectiv-obiectiv și pe sine în realitate, prin urmare, își gândește și propria gândire; gândindu-și propria gândire, poate să-și aprecieze atitudinea și comportamentul față de/în natură;
- *ca ființă spirituală*, poate percepe și crea frumosul din/în natură, căci omul este o ființă artistic-estetică este singura ființă care creează și percepe frumosul [21, p. 110-123], deci educației ecologice îi revine și sarcina de a-l conștientiza pe om cu privire la locul și rolul său în natură și de formare prioritară unor comportamente eco-estetice unitare, precum:
 - plăcerea estetică de a se afla în natură și conștientizarea acțiunilor sale în natură,

- perceperea estetică a frumosului naturii și responsabilitatea față de natură ca sferă unitară,
- înțelegerea unicității frumosului naturii și inițiativa ecologică de menținere a acestuia,
- atitudinea estetică față de natură și prevenirea acțiunilor nocive față de ea.

Raportul de armonie cu natura poate fi obținut doar de un om liber, statuat de principiul *celei de a treia forțe*, despre care K. Rogers, cu trimitere la Fromm și colab. [42, p. 244], susține că doar persoana este cea care poate să-și controleze propria sa dezvoltare; este suficient să crezi doar un mediu care furnizează această creștere [Ibid., p. 231] – o idee prețioasă și cu privire la mediul educațional: acesta nu-i doar spațiu, ci și sistem de factori, valori și atitudini.

Activitatea principală de formare a conștiinței ecologice este *cunoașterea* de către elevi a *legilor și principiilor naturii*: între om și mediul înconjurător se formează un biosistem în care cei doi se condiționează reciproc, omului revenindu-i rolul de conștiință a naturii, pe care noi [VI. P., Sn. C.] o numim *conștiință supremă a naturii*, de protector al mediului existențial, coordonându-și, în baza legilor și principiilor naturii, toate acțiunile de menținere a echilibrului ecologic [20, p. 277] (Tabelul).

Strategia generală de formare a conștiinței eco-estetice. În esența lor, natura și omul sunt entități sistemice integralizate. Dar în mișcarea sa spre o tot mai perfectă civilizație omul pierde tot mai mult această calitate, inclusiv din calitatea de ființă artistic-estetică, care este de neconceput în afara armoniei omului cu natura. Depășirea acestei situații presupune aplicarea unei strategii speciale.

Legi ale naturii	Principii ale naturii	Comportamente preconizate
<i>Toate au o legătură:</i> natura reprezintă un tot întreg, omul este o parte a ei; schimbarea unui element provoacă modificarea altor elemente [A. Capcelea, 44, p.7]	<i>Unitate – viață – mediu:</i> viața este dependentă de mediu [B.Sturgen, 45, p.27]	<i>Conștient:</i> înțelegere, auto-control și autoapreciere morală a propriilor acțiuni în natură
<i>Totul trebuie să dispară undeva:</i> în natură se realizează un circuit al elementelor în care omul nu poate interveni [Ibid.]	<i>Principiul feed-back-ului</i> (bumerangului): activitatea nereglementată a omului în natură dăunează sieși și mediului; mediul ”se răzbună” pe om [Ibid.]	<i>Responsabil:</i> păstrarea, protejarea și îmbunătățirea calității mediului și a atitudinii proprii față de el; protejarea sănătății personale
<i>Natura știe mai bine:</i> orice intervenție în sistemele naturii îi este păguboasă; creându-l pe om, natura a prevăzut mecanismul demontării sale, însuși omul, prin activitatea sa în natură, constituie fermentul demontării [Ibid.]	<i>Factorului limitativ:</i> omul, factor al mediului, prin activitatea sa trebuie să mențină performanțele unei unități vitale în limitele normei [Ibid.]	<i>De inițiativă:</i> Identificarea și avansarea de soluții la problemele de mediu și de raportare armonioasă la mediu a propriei ființe
<i>Nimic nu obținem gratuit:</i> natura nu oferă nimic gratis, omul trebuie să fie preocupat prin activitatea sa de bunăstarea, conservarea și refacerea naturii [Ibid.]	<i>Valorilor intrinseci:</i> toate ființele vii sunt valori imanente; valoarea lumii nu depinde de utilitatea ei pentru umanitate; diverse forme de viață contribuie la realizarea acestei valori [I. Puia ș.a., 32, p. 10]	<i>Spiritual:</i> valorificarea propriului univers intim, cunoașterea naturii și armonizarea cu ea, inclusiv după legile frumosului
<i>Legea toleranței:</i> orice sistem viu se dezvoltă numai între anumite limite, minimă și maximă, ale acțiunii factorilor de mediu [E.Popovici, 30, p. 41]	<i>Egalității speciilor:</i> oamenii nu au dreptul să reducă bogăția și diversitatea formelor de viață, avansând prosperitatea speciei umane în detrimentul altor specii [Ibid.]	<i>De prevenire:</i> Anticiparea problemelor ecologice
<i>Legea echilibrului:</i> între ceea ce ia omul din natură și ceea ce face în favoarea naturii trebuie să se stabilească un echilibru [J. Hersch, 46, p. 13]	<i>Schimbării comportamentului:</i> oamenii n-au dreptul să avanseze prosperitatea speciei umane în detrimentul altor specii [Ibid.]	<i>De substituie</i> a materiilor prime dăunătoare naturii cu materiale nepericuloase

Principiul strategic al ecologiei moderne este exprimat de formula lui A. Ursul: *Să gândim global și să acționăm local* [43, p. 25-27], *obiectivul strategic* – formarea unei noi civilizații socio-umane, bazată pe principii ecologice [D. Drăgănescu, 8, p. 20], trebuie să fie urmărite metodologic pe vectorul aprofundării conștiinței de sine, căci adâncind cunoașterea de sine omul ajunge să-și cunoască propria sa substanță universală – natura [V. Stancovici, 40, p. 23].

Achiziționarea integralizată a cunoștințelor în cadrul tuturor disciplinelor școlare despre locul și rolul naturii în viața omului/locul și rolul

omului în viața naturii determină educații să-și formeze capacități și atitudini, trăsături caracteriale și comportamente eco-estetice – adică viziune unitară asupra raportului om-natură, și, în consecință, să se simtă în armonie cu sine și cu natura, căci integralitatea sistemelor umane produce relații armonice, iar armonia este expresia de vârf a frumosului din artă, natură și societate. În epistemologia artei este cunoscută legitatea conform căreia caracteristicile obiectului cunoașterii (aici: ale operei/naturii/societății) sunt comunicate subiectului cunoscător (elevului) [Cf. 4, 38, 47]. Și cu cât mai dezvoltat din punct de vedere

estetic este receptorul (subiectul cunoscător) cu atât și achizițiile sale estetice în raport cu natura (arta, societatea) sunt mai bogate, iar cunoașterea/receptarea – mai deplină, mai armonioasă. Căci armonia produce armonie în toate sferele vieții umane, ea însăși fiind un fenomen exclusiv uman, caracteristica definitorie a desăvârșirii umane.

Starea de armonie a educatului poate fi obținută prin valorificarea conceptualizată epistemic, proiectată teoretic și sistematizată metodologic pe *principiul interdisciplinarității*. Întreaga educație ecologică nu poate fi concepută și realizată altfel decât interdisciplinar, deoarece raportul om-natură este în esență unul interdisciplinar. Interdisciplinaritatea este caracteristică și educației artistic-estetice, inclusiv în cadrul raportului om-natură, deoarece armonia de asemenea nu poate fi decât interdisciplinară.

Urmând principiului interdisciplinarității, am realizat o cercetare de educație ecologică în cadrul disciplinelor școlare *Geografie, Biologie, Chimie și Limba și literatura română*, la nivel monodisciplinar, interdisciplinar și pluridisciplinar, prin integrarea elementelor de educație ecologică în componentele teleologică, conținutală, metodologică și epistemologică, precum și prin avansarea unor principii, obiective și unități noi de conținut, cu potențial în formarea caracteristicilor conștiinței ecologice ecocentrice. Am considerat, și experimentul a confirmat, că o atare abordare va contribui la formarea la liceeni a unei atitudinii față de natură *materialist-spirituală*, deci și *etic-artistic-estetică*.

În plan *teoretic* s-a urmărit: cunoașterea naturii/mediului înconjurător ca entitate informațională pe coordonata univers-natură-om și cunoaș-

terea de sine ca parte a acestui întreg; înțelegerea caracterului integralist-universal și particular al conștiinței; înțelegerea unității personalității umane, ca unitate a sufletului întrupat și a trupului însuflețit, ca punct de reper al conștiinței; sesizarea unității și integralității educației ecologice-culturii ecologice-conștiinței ecologice-sferei spirituale a CE; conștientizarea caracterului dinamic al structurii naturii și al formării CE; înțelegerea structurii CE în componentele sale ecologică propriu-zisă, fizică, socială, normativ-juridică, psihologică, spirituală, estetică și pedagogică; valorificarea interdisciplinarității drept condiție de integralizare a valorilor științelor umane și a celor exacte în formarea atitudinii unitare față de natură.

Proiectarea teoretică a formării-dezvoltării conștiinței eco-estetice s-a întemeiat pe interacțiunea caracteristicilor filosofice, psihologice și pedagogice ale acesteia.

În plan *praxiologic* s-a realizat: formarea unitară, teoretic-praxiologică, a CE – cunoașterea, spontană sau dirijată, a mediului înconjurător, întregită de cunoașterea științifică a stării acestuia; convertirea cunoștințelor eco-estetice în capacități și formarea de atitudini eco-estetice; manifestarea/formarea integralizată a fenomenelor CE: a afectivității-voinței-gândirii eco-estetice; cultivarea/dezvoltarea trăirii estetice, a gustului estetic și comportamentelor estetice în raport cu frumosul naturii și al stării de frumos a individului în raportul său față de frumosul din natură.

Teleologia educației eco-estetice este rezultatul avansării educației ecologice de la obiectivele antropocentrice la cele ecocentrice, fapt care atribuie omului armonia cu sine și cu natura, dată de conștiința apartenenței

la mediul înconjurător, perceperea acestuia drept condiție indispensabilă dezvoltării armonioase a individului; cunoașterea legilor și principiilor naturii, existenței umane, sociale și etic-estetice; marcarea, înțelegerea și soluționarea problemelor de mediu, în aceste obiective regăsindu-se și principiul plăcerii [48, p. 51-52], căci emoția și trăirea estetică, atitudinea estetică sunt totdeauna însoțite de plăcere.

Metodologia educației eco-estetice angajează o activitate preponderent pragmatică a acțiunii de influență educativă, precum rezolvarea practică a problemelor social-economice și moral-estetice de mediu prin corelarea permanentă a situației naturii în momentul dat cu valorile dorite de la natură; integralizarea formării conștiinței eco-estetice prin varia activității de cunoaștere, social-economice și cultural-spirituale; manifestarea atitudinilor eco-estetice în sferile afectivă, dezirabilă, volitivă, evaluativă, conceptuală, comportamentală.

Soluții metodologice de formare a CE și de *adaptare a omului la mediul înconjurător* din diverse perspective propun V. Donea și colab. [29, p. 2], A. Arhip și L. Papuc [49, p. 61], S. Chelcea și A. Chelcea [50, p. 110]:

- adaptării-mijloc de menținere a echilibrului ecologic om-natură;
- adaptării ca viață: adaptându-se naturii, omul o umanizează, el însuși formându-și o structură a organismului, adaptată mediului înconjurător;
- adaptării-educabilitate sau a adaptării prin educație, ca mijloc de supraviețuire.

Or, *adaptarea biologică la mediu este o capacitate moștenită (=dată), iar adaptarea psihologică la mediul înconjurător, armonizarea cu acesta se obține prin educație.*

Realizări didactic-metodologice ale educației eco-estetice. Orice idee sau concept este o generalizare a particularului. În contextul examinat, educația eco-estică este proiectată implicit de documentele conceptual-normative ale disciplinelor școlare, în primul rând ale disciplinei *Limba și literatura română*. Educația literar-artistică, desfășurată în cadrul acestei discipline, prin funcțiile cognitiv-artistică, estetică și educativă, contribuie la dezvoltarea intelectual-spirituală a elevului cititor, la comunicare prin capacitatea de a se exprima liber, coerent pe marginea textelor pe tema naturii și ecologiei, perceperea și descifrarea imaginilor artistice în operele studiate pe tema naturii [51], căci limba și literatura nu comunică doar cunoștințe, ci și formează elevului-cititor atitudine *artistic-estică* față de natură, lume și om, convingerea estetică, gustul estetic, care sunt și caracteristici ale culturii ecologice. Elevul trăiește și apreciază emoțional fenomenele citite, ia atitudine față de opera literară, față de cele descrise, exprimate, comunicate, în legătură cu propriile trăiri, gânduri, stări sufletești.

Formarea la elevi a conștiinței eco-estetice se desfășoară după paradigma:

- personalitatea elevului cititor se produce din atitudinea sa față de opera literară, față de spiritul național – conștiința națională, și față de sine însuși;
- prin conștiința națională, elevul se identifică cu caracteristicile popoului său, exprimate în creația populară orală și în cea scrisă, în obiectele culturii materiale și în valorile culturii spirituale, printre acestea manifestându-se și atitudinea sa față de natură, pe care o identifică consecutiv și integral cu

- mediul de viață, cu spațiul de locuire sau/și cu unul dintre obiectele sale estetice principale;
- lumea/natura este înțeleasă ca integritate prin însușirea spiritului național (folclorul românesc) și stabilirea interacțiunilor cu valorile spiritului universal (cultura universală).

Ca rezultat, *Limba și literatura română* formează elevilor valori precum:

- *cunoștințe despre* natură ca valoare spiritual-umană regională (națională) și universală;
- *capacități* de receptare în operele literare a valorii artistice și estetice a naturii;
- *atitudine* față de opera literară, iar prin ea – față de sine și față de Natură; în cadrul educației literar-artistice, elevii se integrează atitudinal în sistemul de valori al literaturii naționale, pentru care natura este valoare spirituală; își permanentizează trebuința de lectură a operelor literare pe tema naturii, ecologiei etc.

Educația literar-artistă se desfășoară pe principii aferente și educației ecologice: *interdisciplinarității* și cel *axiologic* – cunoașterea atitudinii artistice a omului față de natură; *centrării pe aspectul formativ-participativ* – receptarea și interpretarea apropiată a operelor literare, capacitatea elevului de a-și cultiva experiențe estetice în legătură cu Natura și reprezentarea ei artistică în literatură.

În 6 obiective curriculare (O₁-O₆) (=38%) cu potențial de educație ecologică sunt vizate aspectele psihomotor și atitudinal, obiectivele cognitive fiind lipsă – fenomen firesc, deoarece disciplina dată nu conține decât un număr limitat de materii explicite de educație ecologică, potențialul său de

educație ecologică constând din valori implicite acesteia:

- *psihomotor*: lectura și comentarea operelor despre natură, ecologie și educație ecologică;
- *atitudinal*: O₂-O₆ preconizează/sugerează cultivarea gustului estetic față de natură; formarea-dezvoltarea motivațiilor și atitudinilor, a gândirii critice prin interiorizarea valorilor literar-estetice pe subiecte de natură și ecologie; conștientizarea apartenenței la o cultură națională în contextul celei universale prin motivația intrinsecă de însușire a valorilor LLR (natura percepută ca valoare intrinsecă ființei umane); conturarea unui univers afectiv și atitudinal prin receptarea valorilor LLR; manifestarea toleranței, a echității de gen și a șanselor egale (în raport cu natura) [52]¹. Cercetarea a atestat însă absența obiectivelor atitudinale în cl. X-XI, fapt inadmisibil, deoarece *Limba și literatura română* este o disciplină centrată pe atitudini datorită specificului cunoașterii artistice, deci absența obiectivelor atitudinale vizavi de operele și fenomenele literare pe tema naturii este o lacună de înlăturat.

Conținuturile ELA, aferente educației ecologice, acordă prioritate formării de atitudini, ele însele fiind creații ale atitudinilor, căci opera literară este o atitudine complexă: atitudinea autorului față de natură și atitudinea cititorului față de atitudinea autorului. În ELA atitudinile se identifică cu valorile rezultate din textele literare pe care și le apropiază

¹ În așa-zisul curriculum modernizat (2010) acest sistem nu mai este păstrat (n. n. - Vl. P., Sn. C.)

efectiv elevul cititor, valori ce se încadrează în valorile *humanitas*-ului (*Adevărul, Binele, Frumosul, Dreptatea, Libertatea*), valori specifice educației literar-artistice – *estetice și morale*: a conștientiza propria identitate, propria valoare, a conștientiza lumea, natura ca valoare și a înțelege componentele acestei lumi ca valori ale sale, adică a fi tolerant față de sine și natură [21]. Atitudinile reprezintă esența axiologică a elevului. Disciplina *Limba și literatura română* formulează cele mai multe sarcini de formare a *atitudinilor* (morale, estetice) față de natură, deci este esențial centrată pe formarea de atitudini, care integralizează fenomenele conștiinței ecologice.

În concluzie. Abordările și conceptele examinate demonstrează că: 1. natura și omul formează un organism unic; 2. omul își formează pe parcursul vieții instrumentul principal de reflectare-cunoaștere a acestui organism: *conștiința ecologică*; 3. fiind conștiința ecologică integră și unitară, și educația ecologică trebuie să se întemeieze conceptual, teoretic și metodologic pe *conceptul integrării*; 4. conștiința ecologică este puternic marcată de *estetic*. Prin urmare, în contextul examinat, putem afirma despre existența unei *conștiințe e eco-estetice*, reprezentată de achizițiile estetice ale elevilor, căci nu poți armoniza cu natura dacă nu ai și atitudini estetice față de ea.

Referințe bibliografice

1. Cassirer, Er. *Eseu despre om. Introducere în filozofia culturii umane*, București, Editura Humanitas, 1994.
2. Noica, C. *Cuvânt despre rostirea românească*, București, Editura Humanitas, 1996.
3. Blaga, L. *Trilogia culturii*, București, Editura pentru literatură universitară, 1969.
4. Pâslaru, Vl. *Introducere în teoria educației literar-artistice*, Chișinău, Editura Museum, 2001.
5. Pâslaru, Vl. *A fi mioritic*, în *Revista Artă și Educație artistică*, 2008, nr. 1(7), p. 7-13.
6. http://www.ecolo.org/lovelock/book-covers/lovelock.Ages_Gaia.en.couv.jpg
7. Pora, E. *Omul și natura*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1975.
8. Drăgănescu, D. *Ontologia umană*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1987.
9. Allport, G.W. *Structura și dezvoltarea personalității*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1991.
10. Comoroșan, S. *Ce este conștiința?*, în *Academica*, 1997, nr. 8, p. 13-14.
11. Dicu, A. *Conștiință și comportament*, Oradea, Editura Facla, 1977.
12. Florian, M. *Recesivitatea ca structură a lumii*, București, Editura Eminescu, 1983.
13. Bănărescu P., Barbu V. *Probleme moderne de ecologie*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1982.
14. Dewey, J. *Democrație și educație*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1972.
15. Marga, A. *Introducere în filosofia contemporană*, Iași, Editura Polirom, 2002.
16. Bucovăla, C. *Ecoetica și educația pentru mediu*, Constanța, Editura Mare Nostrum, 2004.
17. Neacșu, I. *Educație și acțiune*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1986.
18. Țârdea, T. *Elemente de bioetică*, Chișinău, Editura Univers Pedagogic, 2005.
19. Torii-Caciuc, V. *Judecata moral-ecologică la preadolescenți și adolescenți*, în: *Direcții de optimizare a activității educaționale*, Lucrările conf. internaț. Galați, 2005, p. 108-112.
20. Mohan, Gh., Ardelean, A. *Ecologie și protecția mediului*, București, Editura Stoiu, 1993.

21. Pâslaru, Vl. *Principiul pozitiv al educației*, Chișinău, Editura Civitas, 2003.
22. Pâslaru, Vl. *(Im) Posibila educație*, Chișinău, Editura Litera, 2011.
23. Namolovan, L. *Fundamente pedagogice ale educației ecologice a studenților ingineri*, Autorferatul tezei de doctor în pedagogie/Institutul de Științe ale Educației, Chișinău, 2002.
24. Niculescu, B. *Transdisciplinaritatea*, Iași, Polirom, 1999.
25. Dewey, J. *Fundamente pentru o știință a educației*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1992.
26. Perniu, D. ș.a. *European Cooperation in Environmental Education. The EuRoCEP Exemple*, în *International Conference Environmental Education and Sustainable development in South-Eastern Europe*, Chalkidiki, Greece, 2001.
27. Godeanu, S. *Elemente de monitoring ecologic/integrat*, București, Editura Bucura Mond, 1997.
28. Stugren, B. *Ecologie generală*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1965.
29. Donea, V. ș.a. *Educație și protecția mediului*, Chișinău, CE al UASM, 2002.
30. Popovici, E. *Studiul mediului înconjurător*, Iași, Editura Universității "Al. I. Cuza", 1998.
31. Săndulescu, D. *Ecologie și protecția mediului*, București, Editura Agrotehnica, 2002.
32. Puia I. ș.a. *Ecologie umană*, Arad, „Vasile Goldiș” Universitatea Press, 2001.
33. Fonari, E. *Cultura ecologică a tineretului studios*, în *Mat. simpoz. internaț. Chișinău*, 2000.
34. *Education and sustainable development - education for sustainability* // <http://www.atse.org.au/publications/government/edususdev1.htm>.
35. *Education for sustainability*. // <http://www.gcric.org/edu/pcsd>.
36. *La notion de Developpement durable/analiza CIRAD*. // <http://www.reds.msh/paris.fr>.
37. Cucuș, C. *Pedagogie*. Iași, Editura Polirom, 1976.
38. Heidegger, M. *Originea operei de artă*, București, Editura Univers, 1982.
39. Laertos, D. *Despre viețile și doctrinele filosofilor*, București, Editura Academiei Române, 1963.
40. Stancovici, V. *Filosofia integrării*, București, Editura Politică, 1980.
41. Bunescu, Gh. *Școala și valorile morale*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1998.
42. Rogers, K. *Le developpement de la Personnel*, Paris, Edition Dunod, 1968.
43. Урсул, А. *Становление экологического общества*, Chișinău, Editura Știința, 1992.
44. Capcelea, A. *Bazele geologiei ecologice*, Chișinău, Editura Știința, 2001.
45. Stugren, B. *Ecologie teoretică*, Cluj-Napoca, Editura Sarmis, 1994.
46. Hersch, J. *Mirarea filozofică*, București, Editura Humanitas, 1994.
47. *Философские проблемы деятельности*, în *Вопросы философии*, 1985, № 2, с.29-47; № 5, с.78-96; № 8, с.29-38; Андреев, А. Л. *Место искусства в познании мира*. Москва, Политиздат, 1980; Гулыга, А.В. *Принципы эстетики*. Москва, Политиздат, 1987
48. Ouspensky, D. *Psihologia evoluției posibile a omului*, București, Editura Prior Pages, 1998.
49. Arhip, A., Papuc, L. *Noile educații – imperative ale lumii contemporane*, Chișinău, 1996.
50. Chelcea, S., Chelcea, A. *Eu, Tu, Noi. Viața psihică - ipoteze, certitudini*, București, Editura Albatros, 1983.
51. Pâslaru, Vl. *Concepția educației lingvistice și literare*, în *Limba română*, 1995, nr. 5, p. 126-129.
52. Pâslaru, Vl. (coord.) ș.a. *Curriculum pentru învățământul liceal (X-XII). Limba și literatura română. Cl. X-XII/MET*, Chișinău, Editura Univers pedagogic, 2006.

